

“ÇANAKKALE MAHŞERİ” ve “SARIKAMIŞ/BEYAZ HÜZÜN” ROMANLARINDA TÜRKLERİN KİMLİKSEL BELLEK MEKÂNLARI

İbrahim BİRİCİK*

ÖZ

İnsan, psikolojik ve fizyolojik bir derinliğe sahip olan bir varlıktır. İnsanın bu yapısına, “yer, oturulan mahal, yaşanılan çevre ve ortamı” anlamlarına gelen mekân unsurunun etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Mekânın somut düzeyde insan fizyolojisini, soyut düzeyde de insan psikolojisini etkilemesi; insanın çok boyutlu yapısındaki kimlik gelişimini şekillendirir. Bu etki, hayatı ve insanı ele alan edebi eserlerin yazarının nesnel gerçeklikteki öznel ve estetik tasarımlarına yansır.

Mekân, insanın bireysel belleğine ve toplumsal hafızasına kültürel kodların gönderildiği yapıdır. Ayrıca mekân bireysel ve kolektif belleğin de saklandığı ve muhafaza edildiği bir alan hüviyetindedir. İnsanın, özünü ve kimliğini bulduğu mekânlar; bireye tarihsel artalanını hatırlatması yönünden kimliksel işlevli bir boyuta dönüşür. Kimliksel bellek mekânları olarak adlandırılan bu ortamlar, tarihi süreç içerisinde oluşturulmaya çalışılan ulusal bilincin ve kolektif kimliğin zamana tutunarak deforme olmasını engeller. Toplumun anlık ve tarihi bünyesini canlı tutan edebi eser/roman da, kurgularında kimliği hatırlatan bellek mekânlarına yer vererek milli kimlik inşa edilmesini sağlar. Tarihi romanlar ise bu milli kimliği inşa ederek kimliksel bellek mekânlarını muhafaza eder. Bu yönüyle tarihi romanlar, topluma millet olma vasfını kazandırarak ortak değerler manzumesini güçlü kılar.

Türk tarihinde bundan yüz yıl önce gerçekleştirilen savaşlarda Çanakkale ve Sarıkamış mekânları, Türk kimliğinin oluşumunda etkilidir. Kimliği hatırlatan bellek mekânlarında yaşanan destansı mücadele, Türk milletinin gücünü ispat ettiği gibi insanlık onuruna yakışacak bir şekilde verilen mücadeleyi de gösterir. Bu haklı mücadeledeki gururu ve hüznü; M. Niyazi Özdemir, *Çanakkale Mahşeri* romanına, İsmail Bilgin ise *Sarıkamış/Beyaz Hüzün* romanına yansır. Bu mekânlar/romanlar sayesinde bireyde oluşan duygular, bireye özündeki kuvveti hatırlatarak kolektif bilincin yerleşmesini sağlar. Bu anlamda Türkler için Çanakkale ve Sarıkamış, tarihselliği kavramanın ve özünü muhafaza etmenin önemli bir ifadesidir.

Anahtar Kelimeler: insan, mekân, bellek, tarihi roman, toplum, Çanakkale Mahşeri, Sarıkamış/beyaz hüzün

TURKS' IDENTITY MEMORY PLACES IN THE “ÇANAKKALE MAHŞERİ” AND “SARIKAMIŞ/BEYAZ HÜZÜN” NOVELS

ABSTRACT

Human is an entity having a psychological and physiological depth. Impact of space factor which means “place, locality, environment and habitat” to human's this structure is the gospel truth. Space's influencing human physiology perceptibly and human psychology discretely shapes identity

* Öğrt., M.E.B., ibrahim.bd@hotmail.com

progress in the multidimensional structure of human. This influence reflects on literary works' author's, who deals life and human, subjective and aesthetically outs in the objective reality.

Space is in a form which cultural codes are sent to human's individual and societal memory. In addition, space is an area identity which individual and collective memory is kept and conserved. Spaces where human finds his essence and identity turn into an identity-function dimension from the point of reminding individual historical background. These habitats named as identity memory places prevent national conscience and collective identity being tried to be created in a historical process from being deformed by standing the test of time. Literary work/novel keeping society's instant and historical structure alive provides national identity to be built by giving place to memory spaces reminding identity in its fictions. As for historical novels, they conserve identity memory spaces by building this national identity. Historical novels creates national soul by evoking common identity. Historical novels, from this aspect, make common values poem strong by bringing society in feature of being nation.

In Turkish history Gallipoli and Sarıkamış spaces are effective in the form of Turkish identity in the warsh appened one hundred years ago. Heroic battle happened memory spaces which remind identity show also a struggle which is worthy of humanity honour as well as demonstrating Turkish nation's power. M. Niyazi Özdemir reflect spride to the novel "Çanakkale Mahşeri", İsmail Bilgin reflects sadness to the novel "Sarıkamış/Beyaz Hüzün" in this right struggle. Emotion soccurring in individual thanks to these spaces/novels provides collective conscience to settle by calling the power in his essence to individual's mind. Gallipolia nd Sarıkamış are important representations of comprehending historicity and conserving the essence for Turks, in this sense.

Keywords: human, space, memory, historical novel, society, Çanakkale mahşeri, Sarıkamış/beyaz hüzün

Giriş: İnsan, Kimlik ve Mekân

Doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu âlemi anlama ve algılama gayretinde bulunan insan, içinde bulunduğu mekân ve nesnelere aracılığıyla ontolojik boyuttaki sınırlarını tanımış olur. Kimlik ve benlik gelişimi olarak tanımlanan bu tanıma sürecinde insan; kendiliğindeki kaotik boşluğu doldurmak için ya yaşadığı mekânı kendine benzetir ya da yaşadığı yere benzemeye başlar.

İnsan ve mekân arasında bu yönleriyle karşılıklı ve iç içe bir etkilenme sözü konusu olduğu için bu iki olgu, bir bütünü iki farklı görüntüsüne dönüştür. Arapça 'kevn' kökünden türetilerek "yer, mahal, ev, oturulan yer" anlamlarına gelen mekân kelimesi; "bulunulan çevre, ortam, yaşanan dünya ve kâinat" anlamlarında da kullanılır.¹

Psikoloji bilimi, insanın davranışlarına ve bu davranışların arkasındaki nedenlere odaklanır. Bu nedenlerin arka planında ise insan üzerinde mekânın etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçeklik mekân psikolojisini ortaya çıkarır. Çünkü çevresiyle bütünleşerek kontekt bir varlık hüviyetinde olan insan, mekânın kendisi üzerindeki etkilerini psikolojisine yansıtır. Mekânı, ruhumuzun oturma yeri olarak gören Bachelard için mekân; insanın ilk evrenidir.² Bunun için mekân; kimlik ve

¹ Şenol Göka, *İnsan ve Mekân*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 8.

² Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, (Çev. Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 32.

kişilik yapılanmasında etkilidir. İnsanın iç dünyası ve içinde bulunduğu mekânın, kişiliğinin örtük düzleminde bazı paralellikleri ve benzerlikleri barındırması; mekânın, aynı zamanda insanın hem hayatının hem de kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunun kanıtıdır. Bu bütünlüğü Michel Foucault, “*içinde bulunduğumuz bu mekân, bizden başka bir şey değildir.*” cümlesiyle özetler.³

İçinde bulunduğu mekânı algılayarak kendi kimliğini buna göre konumlandığı için insan, yaşadığı mekânla anlam kazanan bir varlığa dönüşür. İnsanın mekâna karşı beslediği aidiyet duygusu, mekânın insanın sosyolojik ve psikolojik algılaması hakkında derin ve köklü etkiler bıraktığının işaretidir. Bu nedenle Frederick Jameson; insanın gündelik yaşamını, ruhsal deneyimlerini ve kültürel dilini belirleyen zaman değil; mekân olduğunu dile getirir.⁴ Henry Bergson ise; her insanın kendini, içinde bulunduğu koşullardan yola çıkarak ifade ettiğini ve özlemlerini/hayallerini bu koşullara göre şekillendirdiğini belirtir. İçinde bulunduğu koşulların en net görüntüsünü ise bireyin mekân algılaması vermektedir.

Edebiyat ve Mekân

“Kevn” kelime kökeninin diğer bir anlamı da “*var olmak*” olduğu için mekân ve insan varoluşu gerçekleştirilmede ortak bir paydaya sahiptir. Bu perspektifle her edebi eser var edilmeye çalışılırken; yazar da bu var edişte kendi varoluşunu ruhsal ve fiziksel boyutta açıklar. Kendi varoluşunu mekânın yardımıyla açıklayan ve tanımlayan yazarlar, mekânın dilini iyi anlayıp çözümledikten sonra bu mekânı hayallerinde yeniden inşa ederler. Cahit Sıtkı’nın evini anneye; Calvino’nun şehirleri kadına; Yahya Kemal’in İstanbul’u sevgiliye benzetmesi; Murathan Mungan için İstanbul hüznü; Orhan Pamuk için ise gizi temsil etmesi; bir sanatçı için mekânın, sanatsal öznel tasarımlarında etkin bir form olduğunu gösterir.⁵ Ayrıca her yazar; hayalindeki kurgulamaları, yettiği ya da bulunduğu mekânın verilerine göre kurguladığı için mekân, sanatın duyuş ve algılama merkezine dönüşür. Çünkü yazarlar/sanatçılar, hayata karşı diğer insanlardan daha duyarlı oldukları için yazarlar, mekân duygusunu benliklerinde daha çok hissederler.

Mekânın sanatçı üzerindeki etkisi, duyguların söze dönüştüğü estetik bir form olan edebiyatta karşılığını bulur. Edebiyatın bir türü olan romanda, bireyin iç dünyasında yaşadığı kırılmaların karakterler üzerinden sunulması, romanın nicel genişliğindeki mekân algılamasının sonucudur. Çünkü roman, modern zamanların bir anlatı türü olduğu için hem psikolojik hem de sosyolojik derinliğe haiz olan insanı ve hayatı, tüm yönleri ile ele almaya çalışır. Mekân ise insanın içinde bulunduğu psiko-soyolojik dünyanın sınırlarını ortaya koyan fizyolojik bir platformdur. Romanın gelişim sürecinde kendisine yer bularak olayın kurgusunda yer edinen mekân, bazı yerlerde romanın sesli bir tanığı bazı yerlerde ise roman kahramanının ruhsal sınırlarını ortaya koyan bir aktör görevindedir.⁶Nitekim Yusuf Atılgan, *Aylak Adam* romanında roman kişisini, İstanbul’un elit mekânlarında

³ Sema Özher Koç, “Cengiz Dağcı’nın Üşüyen Sokak Adlı Romanında Mekân-İnsan Özdeşliği”, *HUMANITAS*, S.5 Bahar / Spring, Tekirdağ, 2015, s. 155.

⁴ Zehra Ayman, “Bellek Mekânı Olarak Sınır ve Ötekilik: Kars Şehri”, *Toplum ve Bilim*, S. 107, 2006, s. 152.

⁵ Göka, *a.g.e.*, s. 80.

⁶ Mehmet Bakır Şengül, “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 3/11 Spring, 2010, s. 529.

dolaştırırken; Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* romanında mekânlara kültürel bir kimlik kazandırır. Romanların başarısı ise roman kişinin mekân olgusu ile arasındaki uyum veya çatışmaya göre belirlenir.

Bellek, Kimlik ve Mekân

Bellek, insanın bilincinde iz bırakan olayların saklandığı ve hatırlandığı yer olarak geçmişin anımsanmasını sağlayan zihinsel bir dinamiktir. Bireysel belleklerin varlığı, kolektif olarak oluşturulmuş geçmiş bilincine ve toplumsal bir hafızaya işaret eder. Mekân da bu hafızanın muhafazası için kimliksel göndermelerin yapıldığı bir alandır.

Kimliksel bellek mekânları da tarihi süreç içerisinde oluşturulmaya çalışılan ulusal bilincin ve kolektif kimliğin zamana tutunarak deforme olmasını engeller. Ötekileştirilen veya ötekileştirilmeye çalışılarak ulus bilincinden mahrum edilmeye çalışılan halklar, kimliğini hatırlatan mekânlarını belleklerinde saklayarak hem toplumsal hafızayı diri tutarlar hem de kimliğin tarih karşısında yok olmasını engellerler. Çünkü bellek, unutmak istenileni çoğu zaman saklamaktadır. Baskı aracı olan toplum/rejim ise istenilmeyeni unutturmak için çabalar ve bu yönde politikalar sergiler. Bellek mekânlarının varlık sebebi, zamanı durdurmak ve unutmayı engelleyerek kolektif bilinç sürekliliğini devam ettirmektir. P.Nora'nın ifadesiyle “*bellek mekânları; hayatı ölüme, zamanı sonsuzluğa bağlayan karma, melez mekânlar olmasının yanında, kolektif ile bireysel, sıradan ile kutsal, durağan ile hareketlilik sarmalında olan mekânlardır.*”⁷

Kimliksel bellek mekânları ya da kimliği hatırlatan mekânlar ile -kültür ve kimlik eksenli- geçmiş yeniden kurgulanmak istediği için geleceğe yönelik bir ulus bilinci ve milli bir kimlik inşa edilmek istenir. Çünkü bellekteki anılar sayesinde birey, geçmişini tüketmeyerek/unutmuyarak kültürüne ve kimliğine sahip olur ve şimdinin (öteki rejim/toplum) müdahalesine engel olur. Toplumun sosyal bünyesini diri ve canlı tutmaya vesile olan edebi eserler de, muhteviyatında ve kurgusunda kimliksel bellek mekânlarına yer vererek milli kimlik inşa edilmesine yardımcı olur. Çünkü toplumsal bellek ile toplumun kolektif kimliği taze tutulur. Bu tazeliği ise toplumsal kimliğin belleğini canlı tutan mekânlar sağlar. Kolektif bilincin canlı tutulması hatırlamaya yardımcı mekânlar aracılığıyla olur. Çünkü hatırlama, bir topluluğu oluşturan bireylere kimlik sunarak toplumun bireylerinin, “*nereye*” ve “*nereye*” ait oldukları sorularına cevap bulmalarını sağlar.

Dünya edebiyatında diyalektik bir örnekleme olması açısından Macar yazar Miklos Zrinyi'nin *The Siege of Sziget/Zigetvar Kuşatması* eseri ile Türkmen yazar Ata Goşidov'un *Ferman* romanı kimliksel bellek mekânlarının kolektif bilinci şekillendirmesine örnek gösterilebilir. 1566 yılında Zigetvar kalesinin Osmanlı ordusu tarafından fethedilmesine rağmen Zrinyi, kale kumandanı olan büyük dedesini Nicolas Ziriny'i de eserin kurgusuna dâhil ederek Macar ulusunun hafızasında bu acı olayı diri tutmak ister. Tarihsel bir süreklilik duygusu uyandırmak isteyen Zirinyi'nin eserinde, Hıristiyan Macarlarla Müslüman Türkler arasında kurgulanan çatışma, daha modern bir ulusal kimlik duygusuna ve oluşumuna yol

⁷ Pierre Nora, *Hafıza Mekânları*, (Çev. Mehmet Emin Özcan), Dost Yayınları, Ankara, 2006, s. 35.

açar.⁸ Macar ulusunun kolektif kimliksel belleği, mekân olarak Zigetvar kalesi olarak tezahür eder.

Ata Goşidov'un eserinde bahsettiği Göktepe Kalesi ve çevresinde yaşanan savaşlar ise Türkmen topraklarında 1879 ve 1881 yıllarında meydana gelir. Göktepe Savaşları olarak adlandırılan bu tarihi gerçek, Türkmenistan için bir dönüm noktası olur. Çünkü Göktepe Kalesi'nin düşmesi ile Aşkabat, Merv işgal edilir ve akabinde Ruslar, Afganistan'a doğru ilerlemeye başlar. Türkmen boylarının bir araya gelerek Ruslara karşı ulusal bir direniş başlatmalarının simgesel ifadesi olan Göktepe Kalesi, aslında bağımsızlık için verilen varoluş mücadelesinin mekânıdır. Ancak Göktepe Kalesi'nin düşmesiyle birlikte birkaç ay daha direnişlerini sürdüren Türkmen beyleri, kalenin/surların altına döşenen dinamitler yüzünden savaşı kaybeder ve sonunda Rus hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kalırlar.⁹

Zigetvar ve Göktepe kaleleri, her iki toplumun da ulusal kimliğini sürdürerek tarih sahnesinde kalmaya çalıştığı kimliksel bellek mekânlarıdır. "*Kişinin varlığını devam ettirmesini sağlayan bellek mekânları kendisiyle temasa geçildiğinde öleni dirilen, kişinin ayağa kalkmasını ve çevresini anlamlandırmasını sağlayan bir yaşam alanıdır.*"¹⁰ Millet hayatına ait bütün birikimi içerisinde barındıran ve saklayan Zigetvar ve Göktepe kalesi (mekânları), hem kimliğin korunmasını hem de kolektif bilincin sağlamaştırılmasını sağlarlar. Bu mekânlar; yaşanan geçmişi anlamlı kılarak milli kimliğin koruyucu sığınaklarına dönüşür.

Kimliksel bellek mekânlarını dört kategoride ele alan (deneyimsel, iletişimsel, kültürel ve nesnel) R. Korkmaz bu mekânları; bireyin kişiliğini oluşturan, çevresinde ve şeyler dünyasında yitip gitmemesi için uzamsal boyutta dünya ile zamansal boyutta da toplumun geçmişi ile bağlantıyı sağlayan gereklilik olarak görmektedir.¹¹ Böylelikle bu gereklilik, bireyi "kendi" yapan değerlerle temasa geçtiği tinsel bir varoluş alanına dönüşür. Bu mekânlar, bireyin sosyalleşmesinde ve kolektif bilince ermesinde uğraması gereken ilk duraklardır. Kendi toplumuna yabancılaşan ve kendi değerlerine ötekileşen bireyler, genellikle bu bellek mekânlarından mahrum kalan kişilerdir. Çünkü bireyin bilincinde bellek mekânlarının yitirilmesi, bireye tarihsel kimliğini hatırlatan kültürel kodların da yitirilmesi demektir.

Kendi özünü yansıtan bellek mekânlarını tahrip eden bilinç, evren için kaotik bir yıkımın imgesine dönüşür. Bu bireylerin ötekileşmesi ve yabancılaşması, hem kendi toplumuna hem de evrensel insan algılamasına karşı potansiyel bir tehlikedir. Kimliksel bellek mekânları, tarihsel gönderge/göndermeler ile yansımalarını, toplumsal nitelikli anlamlara çevirerek bu potansiyel tehlikenin önüne geçerler. Kimliksel bellek mekânları; geçmişin, deneyimin ve değerlerin parametrelerini "şimdi"ye aktararak hem bireysel hem de toplumsal olarak gelecek tasarımlarının planlandığı yerlere dönüşür. Aynı zamanda bu mekânlar, bireyi kolektif bilinçle tanıştırmakla bireye tarihsel bir boyut kazandırır. Böylelikle birey, özünden

⁸ Charles D. Sabatos, *Mit ve Tarih Arasında: Orta Avrupa Edebiyat Tarihinde Türk İmgesi*, (Çev. Oğuz Cebeci), Bilim-Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 65.

⁹ Salim Çonoğlu, "Ata Goşudov'un Ferman Romanında Millî Kimliğin Yeniden İnşası Sürecinde Millî Kültür Unsurları", *Biliş*, Güz, S.71, 2014, s.150.

¹⁰ Ramazan Korkmaz, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 31.

¹¹ Korkmaz, *a.g.e.*, s. 38.

kopmayarak kendini var eden değerleri yok etmeye çalışmaz, mankurtaşmaz ve ötekileşmez.¹² Çünkü ötekileşme, özünde bu dört bellek mekânının bireyin kimliğinde deforme ve tahrip edilmesini sağlar.

Tarihî Roman, Kimlik ve Mekân

Romanın dönemin toplumu yansıması, tarihi yansıtarak toplumu etkilemesi ve tarihi periottaki milli olaylarla kimliği muhafaza etmesi; tarih ve roman arasındaki bağlantıyı kuvvetlendirir. Bu kuvvetten tarihi roman kavramı ortaya çıkar. Roman, tarihi bir olayı yorumlayarak felsefi ve kültürel bir derinlik katar ve saygın bir değere ulaşır.

Tarihi roman ise yazarın tanıklık etmediği tarihte yaşanmış bir gerçeklikten alınan ve kendi içerisinde tutarlılığı ile hem tarihi hem kurmaca şahısların bulunduğu bir kurgudur. Aynı zamanda tarihi, edebi esaslara göre yeniden inşa eden tahkiyeli bir anlatımdır. Bu yönüyle bireyin kimliğini inşa ederek onun kimliksel bellek mekânlarını muhafaza edenlerden biri de tarihi romanlardır. Tarih bir bilimdir. Bir edebî tür olan romanda ise tarih, tarihî olaylar olarak değil; bu olayların insanlar üzerindeki etkileri ele alınarak somut insan çatışmaları ile bireyin kimliksel kültürel kodları verilmeye çalışılır. Nitekim Fethi Naci, tarihle, tarihî roman arasındaki ilişkiyi insan/birey odaklı değerlendirir. Tarih biliminin, nesnel verilerle kanıtlanma esasına dayanarak ve insanı soyutlayarak tarihi anlattığını söyleyen Fethi Naci, tarihi romancıların ise tarihsel olaylardan ziyade; o tarihi olayların bireylerin psiko-sosyolojik etkilerini dile getirmesi gerektiğini belirtir.

Tarihi romanlar, ortak kimliği harekete geçirerek milli ruhu oluşturur. Asırlardır milli hafızada yaşayan olayların canlılığı, edebi eserler vasıtasıyla sağlandığı gibi bu olaylar; toplumun aynası olan tarihi romanlara da yansır. Tarihi romanlar da mekânlar gibi millet hayatına ait bütün birikimi içerisinde barındırır ve kolektif kimliği koruyarak toplumsal bilincin sağlamlaştırır. Bu yönüyle edebiyat ve bilhassa tarihi roman, topluma millet olma vasfını kazandırarak ortak değerler manzumesini güçlü kılar. Edebiyatın/romanın milli kimliği inşa etmedeki rolüne Judanis şu tespitiyle katkı sağlar: “*Bir milletin, millet olabilmesi için iki şey ihtiyacı vardır: Sınırlarını genişletmek ve kendi edebiyatını yaratmak.*”¹³ Böylelikle toplumsal belleğin mülkü olan milli kültür ve kimlik, tarihi romanlarda da yankısını bulur. Tarihi roman vasıtasıyla her birey, tarihlerini sadece öğrenmekle kalmayıp; kimliklerinde taşıdıkları bu mirasa sahip çıkarak geleceğe yönelik bir şuur oluşturmaya çalışırlar.

Sadık Tural, tarihi romanların milli kimliğin inşasındaki işlevini cümlelerle özetler: “*Tarihî roman, milliyetçiliğin millî devlet ve millî beka fikrinin kuvvetlendiği, düşman güçlerinin hissedildiği devirlerin ürünleridir.*”¹⁴ Amin Maalouf, “*Tarih tarih için değil, geleceğe yönelik perspektif içindir.*” diyerek tarihî romanları tarih öğrenmenin bir aracı olarak görür.¹⁵ G. Lukacs ise “*O halde tarihsel romanda söz konusu olan şey büyük tarihsel olayların yeniden anlatılması değil, bu*

¹² Korkmaz, a.g.e., s. 214.

¹³ Çonoğlu, a.g.e., s.153.

¹⁴ Hilal Akça, “Tarihi Romandan Milli Kimliğe: Sarıkamış/Beyaz Hüzün”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Bahar, S.4., 2016, s. 57.

¹⁵ Bahriye Çerî, *Tarih ve Roman*, Can Yayınları, İstanbul, 2001, s. 45.

olaylarda rol oynamış insanların şiirsel olarak diriltilmesidir.” cümleleriyle dirilişin milli kimliğin dirilişi ile paralel olduğunu vurgular.¹⁶ Ayrıca G. Lukacs’ın tarihi romanı, tarihi anlatan değil; tarihi yorumlayan roman olarak tanımlaması, ulus bilincini inşa etmeye açık yorumlamaların yapılabileceğini gösterir. Tarihsel algılamada tarihi romanın kurucusu sayılan Walter Scott ise tarihi, ulus bilinç inşa etmede vasıta olarak görmenin yanında insan/birey gerçekliğine odaklanarak tarihi romana yeni bir algılama getirir.

T. Eagleton, “*tarihi romanı, yazarın kendi yaşadığı dönemden önce yaşanan tarihsel olayları kurgusal olarak anlattığı roman*” olarak değerlendirir. T. Eagleton’a göre bir tarihi romanda, bir ülkenin kuruluş ve bir milletin kurtuluş tarihi gibi gerçeklerden söz edilebilir.¹⁷ Ancak bu gerçekler, yazarın anlatıdaki milli kimliği inşa stratejisine uygun olarak bütün bir kurgunun kurucu öğeleri olarak yeniden düzenlenir. Bu nesnel gerçeklikler, yazar tarafından öznel ve estetik tasarlanır. Eagleton’un bu tespiti; M. Kaplan’ın tarihi romanı, bir dünya tasarımı olarak belirlemesi ile paraleldir. Wellek ve Warren ise tarihi romanın diğer romanlardan farkını, anlattığı geçmiş karşısında yeni bir duyuş tarzı ve yeni bir tutum olarak belirtir.¹⁸

Modernite ile kendi bilincinin farkına varan birey, tarihin de kendine dönük bilincinin şekillenmesinde etkili olduğunu bilir. Tarihin, birey bilinçlenmesi kadar toplum bilinçlenmesinde de etkili olması; romanın kurgu unsurunun tarihi anlatının içine girmesine sebeptir. Ancak tarih, nesnel olma çabası taşıyan anlatısında kanıtla yaslanırken; tarihi romancı, kurgulamalarında gerçekçiliği anımsatır. Gerçi roman, gerçeğin kopyası değildir ama kendine has kurgusal (fiction) yöntemleriyle gerçeğimsi bir dünya tasarımının habercisidir. Roman, özü itibarıyla eski zamanlarda kutsal metinlerin yaptığı gibi okuru şekillendirme gücüne sahip olduğu için tarihi romanlar da milli kimlik inşasında kullanılan toplumsal menşeli birleştirici bir araçtır. Bu yönüyle tarihi bir olayın, romanın kurgusunda malzeme olarak kullanılması milli bir işlev halini alır. Hatta E. Rennan bile bu işlevin mahiyetini şöyle özetler: “*Tarihi yanlış yazmak -bile- millet olmanın parçasıdır.*”¹⁹

Kimliği muhafaza eden kültür unsurları, mekânla sınırla kalmayıp tarihi romanlara da konu olur. Özellikle bu kültür unsurları mekân hüviyetine bürünmüş ise romanlar, bu hüviyeti etraflı bir şekilde yansıtarak kolektif bir kimlik inşa eder. Türk tarihinde, bundan 100 yıl öncesi gerçekleştirilen savaşlarda Çanakkale ve Sarıkamış’ın şu an sahip olunan kimlikteki rolü büyüktür. Bu bellek mekânlarında yaşanan destansı mücadele, Türk milletinin gücünü ispat ettiği gibi insanlık onuruna yakışacak bir şekilde mücadelenin de verildiğini gösterir. Bu haklı mücadeledeki gurur ve hüznün, savaşı gerçekleştiren tarafların belgelerinde mevcut olduğu gibi; her iki taraftan da savaşa katılan asker ve subayların hatıralarında kayıtlıdır.

Çünkü sosyal zemindeki en üst kimlik olan milli kimliğin oluşumunda bellek mekânlarının işlevi, bir ülkenin geçmişinden bu yana kimliğini nasıl inşa ettiğini

¹⁶ György Lukacs, *Tarihsel Roman*, Epos Yayınları, Ankara, 2008, s. 50.

¹⁷ Mehmet Ali Çelikel, “Tarihsel Roman ve Bir Göç Romanı Olarak Bir Türk Ailesinin Öyküsü”, *PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 26, 2009, s. 200.

¹⁸ Rene Wellek, Austin Warren, *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitapevi, İzmir, 2005, s. 207.

¹⁹ Mehmet Niyazi Özdemir, *Çanakkale Mahşeri*, (22. Basım), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s. 47.

gösterir. Çanakkale'nin geçilmez olduğunu dünyaya ispatlayan bir neslin evlatları, Çanakkale'de gururu hissettiği gibi; Sarıkamış'ta zor şartlar altında yılmadan gerçekleştirilen komutana itaatin gururunu, coğrafi koşulların zaferi engellenmesinden dolayı da yenilginin hüznünü kalbinde hisseder. Çünkü Sarıkamış Harekâtı, zaferlerimizle övünüp güç aldığımız kadar ibret nazarıyla bakmamız gereken tarihî bir hüznün ifadesidir. Çanakkale ve Sarıkamış, Türk milletinin kültürünü ve tarih içerisindeki varoluş macerasını temsil eden bellek mekânlarıdır. Bu mekânlar, millete ait birikimin ve kimliğin korunmasının yanında milli kültürü, emperyalist devletlere karşı direnilebilecek bir alan haline getirmesi bakımından da takdire şayandır. Milli kimliğin deforme olmasına neden olan savaşlarda, vatanın her köşesi kutsaldır. Toprağın altında binlerce kefensiz yatan şehit dedesini hatırlayan her birey, bastığı yerleri toprak diyerek geçmeyerek o yerlerin özünü hatırlatan kimliksel bir bellek mekânı olduğunu bilir. Bu anlamda da Türkler için Çanakkale ve Sarıkamış, tarihselliği kavramanın ve özünü muhafaza etmenin önemli bir ifadesidir.

Mehmed Niyazi Özdemir ve İsmail Bilgin, bu mekânlar ve mekânlar içerisinde yaşanan insanî ilişkilerin ortaya koyduğu ortak değerler aracılığıyla Türk milletine ait varoluşsal gücü ve ataların sesini bugüne taşımışlar ve Türk milletinin geleceği için yeni nesle yol gösterme çabası içerisine girmişlerdir. Bugün bile Çanakkale ve Sarıkamış mekânları duyulduğu zaman, milli kültüre/kimliğe sahip her birey, gururu ve hüznü bir arada yaşar. Bu duygular bile, milleti millet yapan özün çağrışımlarıdır.

Çanakkale Mahşeri: Geçmiş ve Geleceğin Kimliksel Bellek Mekânı

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk milli kimliğine sahip olan Türk toplumunun da mensup olduğu Osmanlı İmparatorluğu, birçok cephede mücadele eder. Çanakkale Cephesi'ndeki muharebelerin ise, Türk kimliği açısından çok büyük bir önemi vardır. Çünkü Çanakkale Cephesi, zaferle sonuçlanan tek cephe. Aynı zamanda bu cephe, daha sonra Anadolu'da başlamış olan Millî Mücadele'nin de en önemli güç kaynağı olur. Bu yönleriyle Çanakkale; millî şuurun ve kolektif bilincin, büyük bir güç olarak kendisini göstermesi açısından da önemlidir.

Çanakkale Savaşı'nda, Anadolu'nun ve Osmanlı topraklarının her yerinden birçok insan gönüllü olarak savaşır. Türk milleti, o dönemin en büyük askerî gücüne karşı büyük bir zafer kazanır ve o mekânda "millet" olmanın şuuruna varılır. Başta Darülfünunlular, Tıbbiyeliler, liseliler ve medreseliler olmak üzere o dönemin birçok aydını ve genç insan gücü, gönüllü olarak cepheye gider ve birçoğu da kimliğinin kültür kodlarından olan vatan, bayrak, namus, ezan için şehit olur. Genelkurmay Başkanlığı'nın elindeki verilere göre Türklerden şehit, yaralı, kayıp ve hastalıktan dolayı şehit olanların sayısı 251.309'dur. Bu savaşta aydın kesim (tıbbiyeli, medreseli, öğretmen, mülkiyeli ve okuma-yazma bilen) denebilecek kesimden oluşan vatan evladının şehit sayısı ise 100.000'den fazladır.²⁰ Bu durum, Çanakkale Savaşı'nın sonuçları itibarıyla de "bir devrin battığı yer" olduğunu gösterir.

---

²⁰ Fikret Güneşen, *Çanakkale Savaşları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1986, s. 157.

Mehmed Niyazi Özdemir'in²¹ kaleme aldığı *Çanakkale Mahşeri* romanı; Çanakkale Savaşları'nı, birçok cepheden ele alır. 3 Kasım 1914'te başlayan ve 9 Ocak 1916'ya kadar aralıklarla yaklaşık 14 ay süren Çanakkale Savaşları, yakın çağ Türk tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Vatanını korumak için Çanakkale'yi muhafaza eden Türk milleti, bu savaşta birçok kayıp verir. Eserin de isminden anlaşılacağı üzere cephelerdeki şiddet, romanda yoğun olarak betimlenir. Yazar, kendi ifadesiyle eserini şu şekilde tanıtır: “Benim bu eserim, baştan sona harpten ibarettir. Savaşan insanların yücelikleri, sadelikleri, dramları, ölümler, derinlikler, akül almaz vakalar, bu milletin özellikleri vs. olduğu gibi, yaşadıkları gibi nasılsa öylece anlatılmıştır.”²²

Romandaki vak'a, savaşın bizzat kendisi olduğu için vak'a zamanı da İtilaf Devletleri'nin ilk saldırılarını gerçekleştirdiği 3 Kasım 1914 ile yenilgiyi kabul ettikleri 9 Ocak 1916'yı kapsar. Bu savaşın gerçek zamanıyla da paraleldir. Romanın yazarı Mehmet Niyazi Özdemir de, ele aldığı tarihî romanlar öncesinde romanın kurgusunu tarihi gerçeklere dayandırmak için uzun araştırmalar yapmasıyla bilinmektedir. Yazar, *Çanakkale Mahşeri* için de uzun yıllar araştırma yapar. Çanakkale'yi bütün cepheleriyle ve bütün unsurlarıyla ortaya koymaya çalışan yazar, kurgudaki olayların tamamına yakınına gerçek hadiselerden ve gerçek kişilerden alır. Mehmed Niyazi, tarihi romanın tarihi gerçeklere uygun olmasını ister. Çünkü yapılan iş, kurmaca ile bir nesli kurtarmak kadar kritiktir. Tarih sadece geçmişti araştırma ilmi değil, geleceği de kurma ilmidir. Ondandır dolayı tarihi romanın o dönemdeki aynı havayı aksettirmesi lazımdır yoksa abes bir tür ortaya çıkar.²³

Romanda geçen kurgusal mekânlar; Çanakkale Boğazı, Seddülbahir, Kumkale, Kanlısırt, Kabatepe, Kilitbahir, Alçıtepe, Arıbumu, İntepe, Conkbayırı, Anafartalar gibi Çanakkale Savaşları'nın en yoğun geçtiği cepheleridir. Bu cephelerdeki ölüm-kalım savaşı ile bir milletin ölüm-kalımını aynı paralellikte gözler önüne sunular. Çanakkale'deki savaşın mahşeri ortamına ek olarak; açlık, yorgunluk, hastalık ile ümit, ümitsizlik, şehadet, ölüm, zafer, mağlubiyet, dostluk, hasret gibi bireyin hem fiziksel hem de psikolojik görünümünü gözler önüne seren kavramlar, zengin bir atmosfer içinde ele alınır. Romanda; Çanakkale, savaşan askerlerin ve askerlerin yolunu gözleyenlerin hem tarihsel/kolektif kimliklerini muhafaza etmeye çalıştıkları mekân hem de zaferden sonra gelecek nesillere

---

²¹ Mehmet Niyazi Özdemir, 1942'de Sakarya'nın Akyazı ilçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu orada okudu. Liseyi İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde bitirdi. Sonra Hukuk Fakültesi'ne girdi; oradan mezun oldu. Devlet felsefesi branşında doktora yapmak için Almanya'ya gitti. Brilon'daki Guethe Enstitüsü'ndeki lisan öğreniminden sonra, Moxburg Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ditrich Pirson'un yanında "*Türk Devletlerinde Temel Hürriyetler*" konulu doktorasına başladı. 1976 yılında doktorasını bitirdikten sonra, hocasının yanında aynı kürsüde çalışmaya başladı. 1987' den beri ilk başta haftada üç gün, sonraları haftada bir gün *Zaman* gazetesinde yazmaya başladı. Ayrıca; *Genç Akademi*, *Nizam-ı Alem*, *Türk Yurdu*, *Ufuk Çizgisi* ve zaman zaman da Batı dergilerinde makaleleri yayımlandı. En son *Yemen Ah Yemen* adlı romanı yayımlanan Mehmet Niyazi'nin birçok eseri vardır. (<http://www.biyografi.info/kisi/mehmed-niyazi-ozdemir>)

²² Mesut Tekşan, "Romanımızda Çanakkale Zaferi", <http://www.mehmeteminturkyilmaz.com.tr/>, Erişim Tarihi: 06.06.2016.

²³ Özlem Fedai, *Romani Konuşular*, Sütün Yayınları, İstanbul, 2011, s. 187.

kimliksel bellek mekânı olur. Genel olarak “din, vatan, millet” gibi manevi ve kutsal kavramlar için verilen mücadele Çanakkale’nin mekânında müşahhaslaşır.²⁴

Kimliksel bellek mekânı olarak Çanakkale, iki farklı medeniyetin (Batı-Doğu) güç gösterisine de sahne olur. Çanakkale’yi İtilaf devletleri geçmek isterken; Türk milleti, her ne pahasına olursa olsun Çanakkale’nin geçilmez olduğunu ispatlamak ister. Bu durum, her iki tarafın da kolektif kimliklerinin gücünü ispatlama alanına dönüşür. Romanın ilk sayfalarında savaşa gönüllü olarak katılan askerlerin ağızlarında şu cümleler vardır: “Müttefiklerin saldırılarını İstanbul’daki gazeteler manşetten veriyorlardı. Çanakkale’yi geçmekteki kararlılıklarına dair Batı basınından iktibaslar yapıyorlar. Türklerin de geçirmemekte azimli olduklarını heyecanlı üsluplarıyla işliyorlardı. Eli silah tutabilen gençler, askerlik şubelerine, Harbiye Nezaretine müracaat ederek gönüllü yazılıyorlardı. Darülfünun’un, medreselerin sınıfları gün geçtikçe seyrekleşiyordu.”²⁵Eli silah ve kalem tutan Türk gençlerinin Çanakkale’ye koşup düşmanı boğazdan geçirmemek istemedeki azmi; vatan, namus, bayrak, ezan gibi kültürel ve kimliksel öz değerleri korumak istemesinden kaynaklanmaktadır. Çanakkale ise bu azmin ortaya konulduğu kimliksel bellek mekânı olur.

Aynı zamanda Çanakkale, karşıt güç olan unsurların da kendi milli kimliklerindeki dönüşümü gösterir. M. Tuncoku’nun yaptığı arşiv çalışmalarında şu bilgilere rastlar: “Avustralya arşivlerinde okumuştum. Bir yazar diyor ki: ‘Bizler 25 Nisan 1915’de Gelibolu Yarımadası’nda, Anzak Koyu’nda tepelere asılı kalan, tepelerden yuvarlanan arkadaşlarımızı düşünürken aynı zamanda bir imparatorluğun parçalanmışlığını izliyorduk.’ der. Yeni Zelandalı bir araştırmacı Christopher Pugsly, askeri tarih uzmanıdır. Kitabında şöyle diyor: Bizim evlatlarımız Yeni Zelanda’dan, Avustralya’dan gemilere binip savaşa katılıp, Anavatana yardım için yola çıktıklarında kendilerini İngiliz olarak görüyorlardı.. Ancak, geri döndükleri zaman onlar birer Yeni Zelandalıydı, Avustralyalıydı. Yani iki ulus, iki halk, ulus olma bilincini Gelibolu’da öğrenmiştir.”²⁶ Bu tespitler, Çanakkale’nin her iki taraf için de kolektif kimlik bilincinin teşhis edilip tescillendiği mekâna dönüştüğünü gösterir.

Romanda, Çanakkale savaşlarına gönüllü yazılan tıbbiyeli ve medreseli talebelerin varlığı dikkati çeker. Tıbbiyeli talebelerin savaşa katılmasında, İstanbul Darülfünun müderrislerinden Rasih Efendi etkilidir. Müderris Rasih Efendi, bir şehit babasıdır. Oğlunu Dömeke’de şehit verdikten sonra torunu Hasan Şakir ile yalnız yaşar. Hasan Şakir ise bir tıbbiye öğrencisidir. Torunu Çanakkale’ye gönüllü gitmek istediği için kendi elleriyle şubeye teslim eder. Artık Rasih Efendi yapayalnızdır. Rasih Efendi, fakültede öğrencileriyle kaldığında hep bu ayrılık anını düşünür. Onun bu kederli hali, dersine girdiği talebelerini de etkiler. Daha sonra her bir talebenin içine vatan ve millet aşkını hissettirerek her birinin cepheye gönüllü yazılmasını sağlayan etkileyici konuşmasını yapar: “Hassasiyetimi başışlayın evlatlarım. Dün torunumu şubeye teslim ettim. O zaten gönüllü yazılmıştı. Ona ‘gitme!’ diyebilir

²⁴ Zeki Taştan, “Çanakkale Mahşeri’nde Çanakkale’yi Geçilmez Kılan Değerler”, *Dergâh*, S.178, Aralık, 2004, s. 21.

²⁵ Özdemir, a.g.e., s.19.

²⁶ Mete Tuncoku, “Çanakkale Savaşları’nın Stratejik Sonuçları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, S.41, Temmuz, 1998, s. 570.

miydin? Nasıl gitmezdi. Vatan en kara gününde çocuklarından vefa istiyor, fedakârlık istiyor. İşgal altındaki milletimizin durumunu bir düşünün! ... - Gözyaşlarını tutamıyordu- Haysiyetsiz yaşamaktansa ölmek daha iyi değil mi? ”²⁷

Rasih Efendi'nin bu etkileyici konuşması, ilk önce Hasan Şakir'in en yakın arkadaşı Yusufu hareketlendirdikten sonra diğer talebeler için de bir işaret olur. Nevzat, Sabri ve diğerleri de onu takip ederler. Her bir talebenin geleceğe yönelik farklı hayalleri olsa da onlar için vatanın mukaddesiyeti her türlü güzel hayalden önce gelmektedir. Çünkü “*vatan olmazsa bunların hiçbir kıymeti kalmaz.*”²⁸ Nitekim Hasan Şakir de, dedesi Rasih Efendi'yi ve sevdiği Dilara'yı vatan için yalnız bırakır. Hasan Şakir'in dedesine yazdığı mektupta “*Dünya tarihinde, bu kadar güçlü düşmanlara karşı, böyle uzun süre dayanıldığı görülmemiştir.*”²⁹ tespiti; Hasan Şakir'in Çanakkale'ye, her Türk genci gibi anlamsal olarak kimliksel kutsiyet ithaf ettiğinin göstergesidir.

Tıbbiyeli talebelerden biri olan Yusuf ise, cepheye gönüllü yazılmaya ailesine haber vermeden gider. Çünkü anne ve babasının cepheye gitmesine izin vermeyeceğini düşünür. Taksim kışlasında temel eğitimini aldıktan sonra Çanakkale'ye gider. Cepheye okuma-yazma bilmeyenlerle tıbbiyeli talebelerin omuz omuza savaşması, vatan müdafasındaki birlikteliği gösterir. Oğuz Amca, bunlardan biridir. Yusuf, okuma-yazması olmayan Oğuz Amca'nın mektuplarını yazar ve okur. Oğuz Amca da Anadolu'nun bağrından kopup gelmiş vatan evlatlarına moral aşıl原因 bir askerdir. Vatanın her bir ferdi, cepheye birbirlerinin eksik kaldığı noktaları tamamlar. Bu durum, kimliksel ve kültürel değerlerin ülkede yaşayan her birey tarafından kavrandığının işaretidir. Bu yönüyle gözlerini kırpmadan cepheye koşan vatan evlatları için Çanakkale, kimliksel bellek mekânı konumundaki önemli bir geçittir. Çanakkale'nin önemi, romandaki karakterler vasıtasıyla mekân algılama biçimlerinde verilir.

Molla Kazım ve Pötürgeli Bilal karakterleri, romanda vatanın dört bucağından gelmiş askerlere manevi kuvvet verir. Pötürgeli Bilal'in İkinci tümen hücumu kalkmadan önce yaptığı konuşmanın son cümleleri; askerlerin sahip oldukları kimliksel ve kültürel kodları, “Çanakkale” mekânının savunmasına aktardıklarının işaretidir. “*Allah ve peygamber uğruna ölmek ne güzel şeydir. Rabbim bunu ancak sevgili kullarına bahşeder ...*”³⁰ Molla Kazım ise Van'dan ilim tahsil etmek için İstanbul'a gelmiş ancak önce Balkan Harbi'ne daha sonra ise Çanakkale'ye gönüllü katılmış vatan evladıdır.

Roman, şahıs kadrosu açısından zenginlik arz eder. Yaklaşık 300 kişinin adının geçtiği roman, birey odaklı değil; millet odaklı bir mesaj vermek ister. Şahıs kadrosunun zenginliği, verilen mesajın millet adına verildiğinin göstergesidir. Mehmet Niyazi, ortaya koyduğu zengin şahıs kadrosuyla Çanakkale Savaşı'nda ortaya konulan mücadele azminin vatanın bütün unsurlarıyla gerçekleştirildiğini ve vatanın her köşesinden gelen her bir askerin kazanılan zaferde büyük payı olduğunu ortaya koyar. Ayrıca R. Gülendam'ın tespitiyle roman karakterleri; topluma millî

²⁷ Özdemir, a.g.e., s. 22.

²⁸ Özdemir, a.g.e., s. 114.

²⁹ Özdemir, a.g.e., s. 338.

³⁰ Özdemir, a.g.e., s. 284.

şuuru, inanç ve maneviyatı aşlamak üzere her kesimden seçilmiş kişilerdir.³¹ Muzır Ruşen ile Mendebur İdris gibi olumsuz tipler, romandaki kurgusal havanın doğallığına zarar vermemek için roman dâhil edilir. Bu tipler, kimliksel bellek mekânları tahrip edilerek özündeki kültürel kodları bilmeyen ötekileşmiş tiplerin temsilcileridir.

Sarıkamış/Beyaz Hüznün: Bir Hüznün İfadesi Olarak Kimliksel Bellek Mekânı

25 Aralık 1914 – 5 Ocak 1915 tarihleri arasında düzenlenen Sarıkamış Harekâtı, Kafkasların kapısı olarak isimlendirilen Sarıkamış'a ulaşmak için Allahü ekber ve Soğanlı dağlarında binlerce vatan evladının şehit olmasıyla sonuçlanan askeri bir harekattır. Çanakkale Cephesi gibi, 1. Dünya Savaşı cepheleri arasında yer alır. İsmail Bilgin³², Allahü ekber ve Soğanlı dağlarında düşmanla çarpışmadan – kayıtlarda 90 bin asker- donarak şehit olan bu vatan evlatlarının trajedisini romanda tarihî bilgilere sadık kalarak anlatır.

Tarihî vesikalarda harekâtın sebepleri, şu şekilde açıklanır: “*Sarıkamış, 1878’de Berlin Antlaşması ile Rusya’nın eline geçer. Osmanlı Devleti’nin, 29 Ekim 1914’te Alman safında 1.Dünya Savaşı’na katılıp, Rusya’nın Karadeniz’deki Sivastopol ve Odesa limanlarını bombalamasıyla birlikte Kafkas Cephesi de açılır. General Daşkof komutasındaki Rus-Kafkas Ordusu, 1 Kasım 1914’ten itibaren yedi kol halinde Ağrı hududundan ileri harekâta geçer ve Sarıkamış’tan Pasin’e doğru ilerleyerek Osmanlı sınırını aşmayı planlar. 1. Rus Kolordusu, Sarıkamış’tan yola çıkarak 4 Kasım 1914’te Köprüköy önlerine gelir. Başkumandan vekili Enver Paşa ise, 4 Kasım’da yörede konuşlanmış bulunan Osmanlı birliklerine taarruz emrini verir.*”³³

Elde bulunan tarihi vesikalarda ve subayların hatıralarında da geçen Sarıkamış Harekâtı, savaşmadan dondurucu soğuk sebebiyle şehit olan vatan evlatlarının hüznünü hatırlatır: “*Dokuzuncu Kolordu, Soğanlı Dağları’nda soğuğun şiddetinden dolayı en seçkin askerlerini kaybetmiştir. Aynı saatlerde Onuncu Kolordu, Allahu ekber Dağları’nda mevcudunun yüzde doksanını yitirmiştir.*”³⁴10. Kolordu’da görev yapmış Rizeli İrfanoğlu’nun ise hatıralarında Türk askerinin çaresizlik içindeki tevekkülü görülür: “*O gece yarısına kadar o yaylarının Kuran*

³¹ Ramazan Gülendâ, “Türk Romanında Çanakkale Savaşı”, *Eğitim Dergisi*, S. 72, Şubat, 2006, s.43.

³² İsmail Bilgin, 1964 yılında Çanakkale, Gelibolu İlçesi’nin Evreşe Bucağında doğmuştur. İlkokul ve ortaokulu Evreşe’de, liseyi ise Gelibolu’da bitirdi. 1984 yılında İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği bölümünü kazanarak 1988 yılında mezun oldu. Fakülteye devam ederken, iki sene süreyle Türkiye Çocuk dergisinde çalıştı. 1988 – 1990 yılları arasında iki sene Edirne-Kınalı otayolunun inşaatında bir İngiliz firmasıyla beraber çalıştı. 1990 yılında mezun olduğu İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği bölümüne asistan olarak girdi. 1993 yılında yüksek lisansını, 1999 yılında da doktorasını bitirdi. 1998 yılında Ömer Seyfettin Hikâye yarışmalarında üçüncülük, mansiyon ve 1999 yılında da birincilik aldı. Ayrıca bir derginin deneme yarışmasında üçüncü oldu. 2000 yılında kendi isteği ile akademik hayatını sürdürdüğü İstanbul Üniversitesi’nden ayrılarak bir kamu kurumuna geçti. Yayınlanmış makaleleri bulunan yazarın, edebî faaliyetlerinin yanı sıra bilimsel çalışmaları da sürmektedir. İsmail Bilgin evli ve iki çocuk sahibidir. (<http://www.biyografi.info/kisi/ismail-bilgin>)

³³ İsmail Çolak, *Sarıkamış Destanı Tarihimizin En Beyaz Dramı: Kahraman mı? Donkişot mu?*, Akis Kitap, İstanbul, 2006, s. 49.

³⁴ Bingür Sönmez, Reyhan Yıldız, *Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış*, İkarus Yayınları, İstanbul, 2008, s.127.

sesleriyle inlediğini çok iyi hatırlıyorum. Herkes ölmek üzere olduğunu biliyordu. Gece yarısından sonra Kuran sesleri kesildi. Çünkü yaralıların hepsi öldü. Asker dondu. Ağlamak yok. Çünkü ağlamak demek, bir ümit beklemek demektir.” Rus Kurmay Pietroroviç ise hatıralarında “Türk müfrezesini esir alamadım. Bizden çok evvel Allahlarına teslim olmuşlardı.” demektedir.³⁵ Bu hatıralardan, Türk askerinin düşmanının sadece Ruslar değil; kış ve soğuk da olduğu anlaşılır.

Ruslara esir düşen Teğmen Tahsin Bey’in; 1. Kafkas Komutanı General Batarof’un “Allahü ekber Dağları’nı bu mevsimde aşmanıza hayret ettim. Böyle bir harekâtın sâiki nedir?” sorusuna verdiği cevap, Türk askerinin komutanına olan itimat ve itaatini gösterir cinstendir: “Biz, asker olarak sadece bize verilen emri yerine getirmeyi düşündük, böyle bir manevrayı icap et tiren sebepler üzerinde durmak aklımızdan bile geçmiş değildir.”³⁶ Allen-Paul Mutaroff’un tarihi tespiti Türk askerinin kimliğini özetlemektedir: “Sarıkamış, Türk mücahitlerinin ruhundaki büyük kahramanlığın tezahürüdür.”³⁷ Hastalık (tifüs) ve soğğun şiddetine rağmen 30 Aralık 1914’te 93. Alay’a mensup Türk askerleri, Sarıkamış’a girmeyi başarır. Ancak takviye edilen Rus askerleri tarafından esir edilerek Sibirya’ya sürgüne gönderilir.

Romandaki olaylar da, yukarıda verilen gerçek (kayıtlı) bilgilere paralel olarak aynı tarihlerde ve aynı yerlerde kurgulanır. Romandaki bütün mekânlar, Sarıkamış Harekâtının her evresini ortaya koyacak şekilde tarihî bilgilerden yararlanılarak oluşturulur. Özellikle bu ilçelerden, köylerden geçen askerlerin çoğu açlıktan, soğuktan ve hastalıktan (tifüs, lekeli humma vs.) şehit düşmüş olması, okuyucunun vicdanına aksettirilerek verilmeye çalışılır. Romanda, Sarıkamış’a giremeyen 10. Kolordu’nun askerlerinin çoğu Allahü ekber dağlarında donarak şehit olur.

Yazar, romanda inandırıcılığı arttırmak için Hasan İzzettin Paşa, Hafız Hakkı, Enver Paşa ve komutanların hazırladıkları raporları, konuşmaları, tarihî sözleri veya göndermiş oldukları telgrafları ve emirleri gerek metnin içerisine yerleştirir gerekse dipnotlarda verir.³⁸ Nitekim romanın vaka zamanı (25 Aralık 1914–5 Ocak 1915) Sarıkamış Harekâtı’nın zamanına eş değerdir. Roman, ilk bölümle beraber askerlerin İstanbul’dan Trabzon’a yola çıkmasıyla başlar. Çünkü romanda Albay Hafız Hakkı, hazırladığı raporda dağları aşıp Rusları kuşatmayı planlayan bir raporu Enver Paşa’ya göndermesiyle harekât için harekete geçilir. Burada da Alman Paşaların Enver Paşa’yı yönlendirmesine dikkat çekilir. Romandaki askerlerin (Faik Çavuş, Ziver) tanıtımı yapılır.

İkinci bölümde savaşın halk üzerindeki etkisini de göstermek isteyen yazar, Ermeni çetelerinin zulmünden dolayı köylerini terk eden Kadir Ağa ve ailesinin dramına değinir. Nene Hatun da kurguya dâhil edilir. Cephedeki askerler için Erzurum halkından erzak (150 bin ton un) istenir. Bu erzaklar, 30’ar kg’lık torbalara konarak çocuklar tarafından cepheye gönderilir. Üçüncü bölümde Teğmen İsmail Hakkı’nın kritik görevine yer verilir. Dördüncü bölümde, hem donmaya başlayan

³⁵ Sönmez, Yıldız, *a.g.e.*, s. 128.

³⁶ Sönmez, Yıldız, *a.g.e.*, s. 140.

³⁷ W. E. D. Allen, Paul Mutaroff, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 265.

³⁸ İsmail Bilgin, *Sarıkamış/Beyaz Hüzün*, (26. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 59.

askerlerin görüntüsü ile hem de Ruslara karşı kazanılan mevzi zaferleri ile karşılaşılır. Beşinci bölümde, yolları kesişen Kadir Ağa'nın kızı ile Faik Çavuş'un aşkına değinilir. Ancak vatan aşkı, bu aşka galip gelir. Altıncı ve yedinci bölümlerde Türk askerlerinin harekât içerisindeki manevraları ve soğuktan şehit düşen askerlerin dramı anlatılır. Son bölümde ise Sarıkamış önlerine kadar gelinir. Ancak Rusların takviye kuvvetlerinden dolayı, Sarıkamış'ta bulunan 300 Türk askeri fazla tutunamaz. Ziver, burada şehit olur. Faik Çavuş ise esir düşerek Sibiryaya doğru sürgüne yollanır. Kurgunun diğer olay örgüsünde Kadir Ağa ve ailesi de Ermeni çeteciler tarafından öldürülür.

Romanın ismindeki son bölüme "hüzün" damgasını vurur. "Var olmak, yeniden doğmak için büyük sefere katılanlar şimdi bir bir karların altında ve dağların koyunlarında yitip gidiyordu."³⁹ "Nazlı bir yar gibi çok uzaklarda görünen Sarıkamış, daha nice arkadaşlarını onlarda, beyaz ve karlı yollardan alıp kara toprağa mı sokacaktı? Sarıkamış, hasreti çekilen bir sevgili gibi çok uzaklardaydı. Onlar ise kendisine koşmuşlardı karlı dağlardan, karlı yollardan, çok yakında olsalar bile Sarıkamış'a çok uzaktılar."⁴⁰ Faik Çavuş'un psikolojisini yansıtan bu cümleler, Sarıkamış'a ulaşmada çıkan engellerin Rus Askeri ile değil; soğukla özdeşleştiğini gösterir.

Sarıkamış Harekâtı'na yüklenen anlam kutsiyeti, romandaki Teşkilat-ı Mahsusa görevlilerinin ağzından verilir: "Tahsin Bey (Erzurum Valisi), Orta Asya'ya dek yürüyerek oradaki kardeşlerimizle kavuşmak istiyoruz."⁴¹ Çünkü Sarıkamış, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan kapıdır. Yüzbaşı Baki Bey'in Sarıkamış önlerine geldikleri zaman ki cümleleri de bu kutsiyeti ifade eder: "İşte Türk ordusunun gücü buydu. Dağları aşar, yürünemeyecek yolları yürür, ne yapar eder Sarıkamış'a girerdi. Asker aç da olsa, yorgun da olsa vatan dendi mi, bunlar bir mazeret olarak alınmazdı. İşte Osmanlı kendine geliyordu. Bu millet ve devlet, Anka Kuşu gibi küllerinden yeniden doğabiliyordu."⁴²

Romanın içinde yer verilen türküler, şiirler ve marşlar ise milli kimliği muhafaza yolunda yaşanan olayların ezgiye sinmiş halidir. Ritmin büyümlü gücü ile iletişimsel bellek ile kurulan bağ, böylelikle bireye tarihsellik kazandırır. Bu türkülerden bazıları şunlardır: "Aziziye baba yurdu/Kafkaslara tabya kurdu/Benim korkum Ruslar değil/Kara kışa kurban verdi." "Denizin dalgasına,/Kapının halkasına/Ben yolladım yârimi/Urusun kavgasına"⁴³ "Erzurum'da bir kuş var,/Kanadında gümüş var,/Yârim gitti gelmedi,/Elbet bunda bir iş var."⁴⁴ "Yüz sene var ki Moskof'un derdi,/Yurdumuzun bağrını deldi./Marş marş, haydi arkadaş,/Göğsünü ger, Kafkasları aş!"⁴⁵ "Karlarda yatarlar şerefli şanlı/Kimisi vurulmuş nur yüzü kanlı/Kimisi nevcivan, taze nişanlı/Boynu buruk, melül, gözü yoldadır."⁴⁶ Bu

³⁹ Bilgin, a.g.e., s. 279.

⁴⁰ Bilgin, a.g.e., s. 277.

⁴¹ Bilgin, a.g.e., s. 85.

⁴² Bilgin, a.g.e., s. 273.

⁴³ Bilgin, a.g.e., s. 13.

⁴⁴ Bilgin, a.g.e., s. 52.

⁴⁵ Bilgin, a.g.e., s. 91.

⁴⁶ Bilgin, a.g.e., s. 231.

türküler ve şiirler, millî kimliğimizin taşıyıcısı olduğu için Türk insanının erdemini, acısını, hüznünü; geleceğe aktarır.

90 binden fazla Türk askerinin donarak şehit olduğu Sarıkamış, millî kimliğin muhafazası yolunda önemli trajedi ve mekânlardan biridir. Zaferler kadar hüznlerden de ders çıkarılarak oluşturulan kolektif bilinç eksenli millî kimlik inşası, her hâlükârda atalardan gurur duymayı gerektirir. Sonuç alınamamış olsa da; bu harekât sonuçları ve yaşananlar itibariyle Türk tarihinin çok önemli bir kilometre taşıdır. Savaşın sonunda Ruslar ağır kayıplara uğrar ve Doğu Anadolu'da ilerlemeleri son bulur. Türk askerinin kahramanlığı ve savaşma azmi; bu savaşla bir defa daha zirve yaparak daha sonra başlayacak olan kurtuluş mücadelesine zemin hazırlar.

Ayrıca Sarıkamış Harekâtı, başarılar ve zaferlerle övünüp güç alındığı kadar ibret nazarıyla bakılması gereken tarihî bir trajedi olduğu için bu harekâta şehit düşen on binlerce vatan evladının ızdırabı, Türk milletinin yüreğinde yıllardır hiç eksilmeden inceden inceye sızlamaktadır. Bu nedenle Sarıkamış; Türk milletinin millî kimliği inşa sürecinde mekânsal açıdan kimliksel anlam kutsiyeti ifade eder. Millî kimliğimizin güçlenmesi için her bireyin Sarıkamış'ı unutmaması ve bu mekânla arasındaki derin bağı bilmesi gerekir. Çünkü tarihte zaferler kadar yenilgilerin de millî kimliğin kuvvetlenmesinde rolü büyüktür. Sarıkamış mekânının içeriğini ortaya koyan bu roman, Türk halkının kimliklerine olan aidiyet ve mensubiyeti güçlendirir.

Sonuç

İnsanın iç dünyası, dış dünyadan gelen etmenlere göre şekil alır. İç dünya denilen psikoloji menşeli davranışlara; dış dünya/çevre/ortam denilen mekân unsurunun etkisi kaçınılmazdır. İnsanın psikolojisi kadar fizyolojisini de etkileyen mekân unsuru; bireyin iç ve dış dünyasını ele alarak estetik ve öznel tasarımlarla yorumlanan edebi eserlerde de varlığını hissettirir.

Mekân unsurunun bu dinamik yapısı, edebi formlarla ele alındığı gibi; bu mekân unsuru, içinde barındırdığı kimliksel şifreler ve kültürel kodlarla da millî ve sosyolojik bir yapıya bürünür. İçinde yaşayan bireylerin anılarını, acılarını, özlemlerini bünyesinde barındıran mekân; geçmişi muhafaza eden ve saklayan tarihsel temelli kültürel bir öge konumuna gelir. Bireyin kendisinde özünü, kültürünü ve toplum bilincini bulduğu ve hissettiği kimliksel bir alana dönüşen mekân, böylelikle kimliksel bellek ortamlarına dönüşür. Bu yönüyle mekânlar; somut anlamda yaşanan/barınılan bir yerin ötesinde sosyolojik derinliği olan bir alana dönüşür. Mekânın bu işlevi, bireyin ve toplumun psiko-sosyal boyutta iç ve dış çatışmalarını ve duygularını ele alan roman formunda yankısını bulur. Toplumun anlık ve tarihi bünyesini canlı tutan edebi roman da, kurgularında kimliği hatırlatan bellek mekânlarına yer vererek ulus bilincinin oluşumuna yardım eder.

Tarihi romanlar ise bu ulus bilincini oluşturarak birey ve toplum nazarında kimliksel bellek mekânlarının millî bir kimliğe sahip olduğunu hatırlatır. Çünkü tarihi romanlar, ortak kimliği harekete geçirerek millî ruhu oluşturur. Asırlardır toplumun belleğinde unutulmayan olayların canlılığı, bu tür romanlara yansır. Bu yönüyle tarihi romanlar, topluma millet olma vasfını kazandırarak ortak değerleri güçlendirir. Türk tarihinde Türk kimliğinin oluşumuna etki eden mekânlardan olan

Sarıkamış ve Çanakkale; mekânın da ötesinde bireye, 100 sene önceki vatan savunmasında atalarının kahramanlık öyküsünü hatırlatır. Atalarının kanıyla sulanan topraklar/mekânlar, torun için kutsal bir hüviyete dönüştüğü için o mekânlara ata mirası nazarıyla bakılır. Kimliği hatırlatan bu bellek mekânlarında yaşanan destansı mücadele, Türk milletinin gücünü ispat ettiği gibi insanlık onuruna yakışacak bir şekilde verilen mücadeleyi de hatırlatır. Toprağın altında kefensiz yatan atasını bilen her birey de bastığı toprakları/gezdiği mekânları, toprak diyerek geçmeyerek tanır.

M. Niyazi Özdemir'in, *Çanakkale Mahşeri* romanına, İsmail Bilgin'in *Sarıkamış/Beyaz Hüzün* romanları sayesinde bireyde oluşan duygular, bireye özündeki kuvveti hatırlatarak kolektif bilincin yerleşmesini sağlar. M. Niyazi Özdemir ve İsmail Bilgin, Çanakkale ve Sarıkamış'ta yaşanan insanî ilişkilerin ve onurlu mücadelenin ortaya koyduğu ortak değerleri hatırlatır. Böylelikle Türk milletine ait varoluşsal güç ve ataların sesi bugüne taşınmış olur Verilen destansı mücadele ile bu bellek mekânları ata mirası sayılır.

KAYNAKÇA

- ALLEN, W. E. D.- MURATOFF, Paul, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.
- AKÇA, Hilal, "Tarihi Romandan Milli Kimliğe: Sarıkamış/Beyaz Hüzün", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Bahar, S.4., 2016.
- AYMAN, Zehra, "Bellek Mekânı Olarak Sınır ve Ötekilik: Kars Şehri", *Toplum ve Bilim*, S. 107, 2006.
- BACHELARD, Gaston, *Mekânın Poetikası*, (Çev. Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- BİLGİN, İsmail, *Sarıkamış/Beyaz Hüzün*, (26. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÇELİKEL, Mehmet Ali, "Tarihsel Roman ve Bir Göç Romanı Olarak Bir Türk Ailesinin Öyküsü", *PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.26, 2009.
- ÇERİ, Bahriye, *Tarih ve Roman*, Can Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÇOLAK, İsmail, *Sarıkamış Destanı Tarihimizin En Beyaz Dramı: Kahraman mı? Donkişot mu?*, Akis Kitap, İstanbul, 2006.
- ÇONOĞLU, Salim, "Ata Govşudov'un Ferman Romanında Millî Kimliğin Yeniden İnşası Sürecinde Millî Kültür Unsurları", *Bilig*, Güz, S.71, 2014.
- GÖKA, Şenol, *İnsan ve Mekân*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.
- FEDAİ, Özlem, *Romanı Konuştular*, Sütun Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÜLENDAM, Ramazan, "Türk Romanında Çanakkale Savaşı", *Eğitim Dergisi*, S. 72, Şubat, 2006.
- GÜNESEN, Fikret, *Çanakkale Savaşları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1986.
- KOÇ, Sema Özher, "Cengiz Dağcı'nın Üşüyen Sokak Adlı Romanında Mekân-İnsan Özdeşliği", *HUMANITAS*, S.5 Bahar / Spring, Tekirdağ, 2015.
- KORKMAZ, Ramazan, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.
- LUKACKS, György, *Tarihsel Roman*, Epos Yayınları, Ankara, 2008.
- NORA, Pierre, *Hafıza Mekânları*, (Çev. Mehmet Emin Özcan), Dost Yayınları, Ankara, 2006.

- ÖZDEMİR, Hakkı, *Yeni İnsan ve Ulus Oluşumunda Roman Aşkı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZDEMİR, Mehmet Niyazi, *Çanakkale Mahşeri*, (22. Basım), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- SABATOS, Charles D., *Mit ve Tarih Arasında: Orta Avrupa Edebiyat Tarihinde Türk İmgesi*, (Çev. Oğuz Cebeci), Bilim-Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.
- SÖNMEZ, Bingür- YILDIZ, Reyhan, *Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış*, İkarus Yayınları, İstanbul, 2008.
- ŞENGÜL, Mehmet Bakır, “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 3/11 Spring, 2010.
- TAŞTAN, Zeki, “Çanakkale Mahşeri'nde Çanakkale'yi Geçilmez Kılan Değerler”, *Dergâh*, S.178, Aralık, 2004.
- TEKŞAN, Mesut, “Romanımızda Çanakkale Zaferi”,
<http://www.mehmeteminturkyilmaz.com.tr/>, Erişim Tarihi: 06.06.2016.
- TUNCOKU, Mete, “Çanakkale Savaşları'nın Stratejik Sonuçları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, S.41, Temmuz, 1998.
- WELLEK Rene, WARREN Austin, *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitapevi, İzmir, 2005.
<http://www.biyografi.info>

